

katmanların Batı modellenerek yeniden inşa edilmeye çalışıldığı Cumhuriyet döneminde din-devlet- ilişkilerinin şekillenmesinde önemli etkisi olduğu söylenebilir.

1.2. MODERNLEŞME DÖNEMİ TEMEL DÜŞÜNCELERİ

1.2.1. Türkçülük (1913-18)

Sözlükte "Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ortaya çıkan, Osmanlılık ve İslamcılık akımları karşısında bütün Türklerin tek vatan ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan akım"³³⁶ şeklinde tanımlanan Türkçülük, daha çok Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan Milliyetçilik akımının Osmanlı toplumundaki yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Akçura, milliyet fikrinin "bir millet teşkil etmiş olan efrâd-ı beşeriyye, müstakil bir devlet halinde ta'azzi ederek (organize olarak) yaşamak hakkını haizdir" ilkesine dayandığını ifade eder.³³⁷

Milliyetçilik fikrine hayat veren bir kavram olarak millet kavramı, Türkçülüğün ideologlarından biri kabul edilen Ziya Gökalp tarafından "dil, din, ahlak ve sanat bakımlarından aynı eğitimi almış bireylerden oluşan topluluk"³³⁸ olarak yorumlanmaktadır. Arsal ise millet kavramını; "aynı dili konuşan, aynı örf ve adetlere, aynı millî seciyeye, müşterek tarihe, müşterek millî amellere malik olan fert ve ailelerden tereküp eden bir insan kütlesi" olarak tanımlamakta;³³⁹ Akçura da milletin meydana gelmesinde ırk ve

336 Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı), Türk Dil Kurumu, Ankara 2011, 2401

337 Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, 16; M. Cengiz Yıldız, "Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık Ve Milliyetçilik", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 1999, 279-301.

338 Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (7. Baskı), Ötügen Yayınları, İstanbul 2018, 37-38

339 Sadri Maksudi Arsal, Gönül Pultar (Yay. Haz.), *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, (5. Baskı), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, 41

S-108-113

lisan birliğine dikkat çekmektedir.³⁴⁰ Bazı fikir adamları tarafından ise milliyetçilik, bir ideoloji olarak değil, vatan sevgisinin bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Milliyetçilik düşüncesi, kendi içerisinde homojen bir yapı arz etmemekte, savunulardan bazıları "vatan" unsurunu ön plana çıkarırken, bazıları "dil" unsuruna, bazıları da "ırk" unsuruna öncelik vermektedirler.³⁴¹

Osmanlı Sultanları, çok uluslu, farklı inançlara mensup toplumlar üzerinde yönetim hâkimiyeti kurabilmek için kendi Türk kimliklerini çok fazla öne çıkarmamışlardır. Sosyal ve kültürel hayatta Türklük âdet ve gelenekleri yaşatılmakla birlikte, diğer farklı inanç ve etnik kökene mensup milletlerin sosyal yaşamları konusunda müdahil olmamışlardır. Osmanlı Devleti'nin temel etnik özelliği olan Türkçe de Türklerin ayırt edici özelliği olarak değil, devletin iletişim dili olarak benimsenmiştir.³⁴²

Modernleşme başlangıcından sonra Osmanlı tebaası arasında birliği sağlamak, inanç, dil, etnik kimlik ve kültür farklılıklarının ortaya çıkardığı sorunların üstesinden gelmek için kullanılan Osmanlılık düşüncesinin etkisiyle, etnik kökeni farklı milletler tarafından "Türk" terimi, hem devlet hem de İslam ve Osmanlı kimliğiyle bağlarını ifade eden bir kavram olarak görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte 1880'lerden sonra Hıristiyanları etnik ve dil öğelerine göre, Müslümanları ise sadece inanç temelinde sınıflandırma uygulamasının hayata geçirilmesi, Osmanlı tebaası olan Hıristiyanların kendi haklarını koruma adına Avrupa ülkelere biri ile yakınlaşma veya himayesi altına girme girişimlerine yol açmıştır. Bu nedenle Osmanlılık düşüncesi büyük oranda farklı etnik ve dini kimlikleri bir arada tutmaya katkı sağlaması yerine Hıristiyanlar arasında ve sonraki dönemde de Müslümanlar arasında siyasi, etnik ve dil birliği bilincini besleyen bir siyasal

340 Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, 17

341 Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri - Millî Hayat*, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, İstanbul 1339, 38-58

342 Karpat, "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi Ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak", 42